

Pastarpinātība kā cilvēka nosacījums

Helmuts Caune

Leģendārā daudzsēriju animācijas seriāla “Dienvidparks” vienā no nesenāko gadu sezonām ir sižeta līnija, kurā galvenais varonis Stens kļuvis atkarīgs no kādas videospēles. Sapratis, ka viņam ir problēma, zēns mēģina lūgt palīdzību augstākam spēkam. Negaidīti viņa istabā ierodas Sātans, kurš draudzīgi un vienkārši paskaidro attiecības starp maņu kairinājumiem, dopamīna uzplūdiem, atkarībām un ģenētiku. Viņa tēze ir apmēram šāda: “Tiekties pēc dopamīna kāpumiem ir normāli, bet mūsdienās cilvēki ir attīstījušies tiktāl, ka viņiem pieejams jebkas, ko viņi vēlas, jebkurā brīdī, un ir ļoti viegli pārspīlēt un sajaukt dopamīna līdzsvaru.” (Cenzēju rupjos vārdus Sātana runā.) Uz Stena papildjautājumu, kāpēc kompānijas piedāvā tik daudz atkarību izraisošu lietu, Sātans atbild: “Nu, tas tomēr ir mans uzdevums, piegādāt kārdinājumus, lai jūs varētu izmantot savu brīvo gribu un tā tālāk.”

Abu COVID-19 pandēmijas vilņu uzspiestā dīkstāve un mājāsēde dažiem spilgtāk izgaismojusi Sātana raksturoto lietu stāvokli, kas gan ir bijis klātesošs jau krietni ilgāk. Rietumu kultūrā pierasts par ķermeni domāt kā par *vesse/* – kuģi, laivu, pārvadātāju, kuru apdzīvo kaut kāds “es”. Pat tie, kas – droši vien ļoti pamatoti – savu racionālāko uzskatu līmenī principiāli nepiekrīt šādam pasaules un cilvēka dabas kārtojumam, ikdienas valodā un domāšanā bieži pieķer sevi pie šī senā, grūti izskaužamā uzskata nogulsnēm – kaut vai lietojot tādu ikdienišķu vārdkopu kā “mans ķermenis”. Jāatzīst, ka nekad vēl neesmu juties tik atšķirīgs no sava “veseļa”, sava pārvadātāja vairāk kā šajā pandēmijas ziemā. Tas – mans *vesse/*, veselis – ir pusguļus izzvēlies dīvānā, šķiet, ka no ilgstoša nekustīguma draud izveidoties nogulējumi. Neveselīgā pozā pret atzveltni atliektais rumpis balsta manu galvu, kuru ierasts visvairāk asociēt ar “es” mājvietu. Rokas ir pēdējās, kam draud atmiršana – tās nemiņīgi kustas, sniedzoties pēc dzēriena, uzkodas, telefona, spilvena, pildspalvas, un, protams, manipulējot ar pastarpinošo komponenti, bez kuras visa šī aina būtu nepilnīga – *laptopu* klēpī. Nezinu, kā cilvēki pārdzīvoja pandēmijas iepriekšējos gadsimtos. Gan jau noteiktā ziņā krietni veselīgāk. Multeņu tēla aprakstītā situācija ir manos pirkstu galos. *Youtube*, *Netflix* un citas

vietnes piedāvā visdažādākos redzes kairinājumus šeit un tagad, *Spotify* rūpējas par endorfīniem, kurus izraisa dzirdes sensācijas. Telefonā ir vairāk kā viena aplikācija, kas īsā laikā un samērā lēti piegādās visu, kas vajadzīgs garšai un smaržai – žēl tikai, ka nedaudz jāizkustina veselis, lai aizietu pretim kurjeram. Vienīgi ar tausti pagaidām viss vēl nav tik nepastarpināti un vienkārši, bet gan jau tepat aiz stūra ir attiecīgi risinājumi arī šajā jomā. Kaut kādā ziņā mans organiskais veselis ir gan pasīvākais, gan aktīvākais dalībnieks šajā konfigurācijā. No vienas puses, tas vienkārši guļ, uzņemot sevī visu, ko “es” tajā ievadu. No otras, šķiet, ka visas “es” operācijas ir vairāk kā jebkad koncentrējušās uz to, lai apmierinātu veseļa kuslos impulsus un prasības. Veselis-apziņa-laptops-veselis šķiet pašpietiekams un noslēgts loks, bet droši vien šāda aina ir nepilnīga. Jāņem vērā arī kompleksās ekonomiskās, sociālpolitiskās un tehnoloģiskās attiecības, kuru kontekstā varēja rasties šis mazais mikrokosms.

Ir interesanti dzīvot laikmetā, kura reālais laiks pārklājas ar tehnoloģisko utopiju paredzējumiem un zinātniskās fantastikas vīzijām. 1982. gada kulta filmas “Pa asmeni skrejošais” nospraustais nākotnes punkts, kurā attīstījās filmas sižets, bija 2019. gada novembris; jau mazliet vairāk kā gadu mēs dzīvojam šīs filmas nākotnē. Daudz kas no vīzijas ir piepildījies, bet vismaz tikpat daudz – (pagaidām) nav. Mūsu omulīgie, tehnoloģiski līdz sīkumiem apkalpotie urbānās dzīves mikrokosmi ir bijuši utopisku un distopisku vīziju priekšmets gadu desmitiem, bet neviena no tām, protams, nenotvēra īstenību visās tās niansēs. Tagad mēs dzīvojam īstenotā utopijas/distopijas versijā, kurā, kā raksta Karolīna Džonsa, maņas pastarpinošie “uzlabojumi” no kaut kā satraucoša vai aizrautību izraisoša ir kļuvuši par komforta zonu. Apraksts pretendē uz neitralitāti, bet mēs gandrīz vienmēr par mūsu tehnoloģiskajiem mikrokosmiem runājam no vērtīborientētām pozīcijām, un, ja drīkstu spekulēt, šķiet, ka Džonsas aprakstītais “pastiprinātais pastarpinājums” brīžiem tiek vērtēts kā tāds, kurā pazaudētas mums dārgas, būtiskas lietas. Kāpēc situācija, kurā cilvēki jūtas labi, ērti, apmierina savas vēlmes, palīdz ekonomikai un, ciktāl runājam par pandēmijas laiku, izturas atbildīgi pret līdzcilvēkiem, varētu tikt saskatīta kā problemātiska?

Viena būtiska iebildumu kopa, kas saistīta ar jauno urbāno dzīvesveidu, norāda uz sociālo un ekonomisko nevienlīdzību, ko tas atsedz. Pastiprinātā pastarpinājuma komforts, tūlītēja maņu kairinājuma un apmierinājuma piegāde ir pieejama tikai relatīvi nelielai sabiedrības

daļai. Daudziem šis stāvoklis ir ekonomiski neaizsniedzams un, ciktāl atkal atsaucamies uz pandēmijas kontekstu, tas ir atsedzis arī vairākuma neaizsargātību un pakļautību lielākam riskam ekonomiskas noslāņošanās dēļ.

Cita būtiska iebildumu kopa ir saistīta ar tehnoloģiskā progresa un kapitālismā attiecībās ieaustajiem riskiem, par kuriem tik daudz runā Elena Pērlmana un kuri var veicināt arvien visaptverošāku sabiedrības kontroli. Man šķiet, ka mani pirksti manā *laptopā* un telefonā izvēlas visu, ko mans prāts un ķermenis pieprasa, bet patiesībā tie izvēlas kaut ko no noteikta, manā priekšā nolikta *menu*, pār kura saturu man ir ļoti ierobežota kontrole. Par riņķa danci, kurā mani klikšķi, izvēles, samaksātā nauda un piegādāto pakalpojumu atsauksmes baro arvien rafinētākus ekonomiskos algoritmus, diez vai vērts atgādināt. Un bieži vien es pats pilnīgi labprātīgi atsakos no, piemēram, savu datu privātuma, ja tas nozīmē vēl dziļāku komfortu un tūlītējāku maņu apmierinājumu.

Trešā iebildumu kopa attiecas uz eksistenciālajiem riskiem, ko varētu slēpt robežu izžušana starp “dabisko, organisko” ķermeni un “mākslīgajām, neorganiskajām” tehnoloģijām. Nav tā, ka ar sabiedrības kontroli un varas attiecībām saistītie riski nebūtu eksistenciāli, tomēr šie attiecas uz cita veida bažām, kuras sākas no premisas “mēs joprojām pārāk maz zinām par cilvēku”. Tas, cik lielu nozīmi sugas *Homo Sapiens* pasaules ainā un attiecībās ar ārpusauli spēlē ķermeniskums un ķermeņa tieši tādā veidolā, *kādā tas mums dots*, mediācija, ir neticami sarežģīts un joprojām dziļi pētāms jautājums. No vienas puses to centušies risināt 20. gs. filozofi-fenomenologi, no citas to pēta psihologi, psihoanalītiķi un citi dziļu psiholoģijas entuziasti, vēl no citām – neirozinātnieki, kognitīvo zinātņu speciālisti un tā tālāk. Nezinot, kādas tieši ir prāta, ķermeņa un ārpusaules attiecības un kādas (ja tādas ir) ir to nepārkāpjamas robežas, mēs nezinām, vai neriskējam ar ko ļoti svarīgu, cilvēka ķermenisko eksistenci arvien vairāk tehnoloģiski papildinot, *augmentējot*, paplašinot un transformējot. Tuvākajā un jau notiekošajā līmenī bažas saistās ar sintētiskiem un tehnoloģiskiem cilvēka ķermeņa paplašinājumiem, tālākā un pagaidām vēl teorētiskā līmenī – ar tādām posthumānistu vīzijām kā cilvēka psihe saplūšanu ar datoru, iespējamu prāta un apziņas augšuplādi aparatūrā un “stipro” mākslīgo intelektu.

Visbeidzot, ceturtkārt, pastāv dažādas tradīcijas un prakses ar garu vēsturi, kuras uzsver, ka cilvēkam – tādām, kāds cilvēks ir dots –

piemīt sava iepriekš dota būtība un mērķis jeb *teloss*, kura piepildījums ir prioritāte un viss, kas tam traucē, ir atmetams. Tehnoloģiski pastarpināts *sensorium*, kas savās reālajās izpausmēs ir sajūgts ar kapitālisma diktātu, šādu tradīciju ietvaros noteikti var tikt uzskatīts par traucējošu. Tā kā es neesmu šo tradīciju un prakšu pārstāvis un neesmu arī eksperts tajās, nejūtos kompetents šo sadaļu izvērst, taču visaptverošā kultūrvēsturiskā diskusijā par to, kā domāt par jauno mediju, jauno tehnoloģiju un jaunā *sensorium* realitāti, šīs vēsturiski nozīmīgās idejas nevajadzētu ignorēt.

Tomēr varbūt šīs iebildumu kopas, šie bažu, skepšu un kritikas musturi nav auglīgākais veids, kā attiekties pret mūsdienu cilvēka realitāti. Katrs no tiem dod virkni argumentu, kas ir vērā ņemami un izmantojami, bet katrs no tiem arī kaut kādā līmenī cer, ka šī situācija – un tās tālākā attīstība – ir atceļama un pavēršama atpakaļ. Manuprāt, tā nav nedz atceļama, nedz pavēršama atpakaļ. Dzīves šķietamie uzlabojumi un modifikācijas, ko nodrošina tehnoloģiski mediētais ķermenis, ir kaut kas, ko cilvēki pārsvarā – apzināti vai ne – vēlas. Gan tāpēc, ka kapitālisma, patēriņa kultūras un reklāmas mašīnērija daļēji kontrolē vairuma cilvēku vēlmju horizontu, gan tāpēc, ka tehnoloģiskie ieguvumi patiešām nodrošina gribēto maņu kairinājumu un apmierinājumu arvien ātrāk, intensīvāk, pilnīgāk. Līdzatkarīgajā mūsdienu sociālo un ekonomisko attiecību tīklojumā trūkst spēku, kas varētu likt pietiekami kritiskai indivīdu masai atteikties no saviem ieradumiem, labumiem un vēlmēm (pie nosacījuma, ka būtu iespējams skaidri parādīt, ka šāda atteikšanās vispār ir vajadzīga). Ir grūti iedomāties reālu globālu satricinājumu, kas varētu pietiekami dziļi izmainīt cilvēku paradumus, lai atceltu tehnoloģisko attīstību. Lielākoties šādi iedomājami satricinājumi ir destruktīvas dabas, piemēram, globāls ekonomikas krahs, atomkarš vai milzu magnētiskā vētra uz Saules, kas sabotē visdažādākā veida aparatūras darbību. Bet šādas tumšas fantāzijas piedāvā tikai “disruptīvo” aspektu, neko nepasakot par to, kur attīstības vektori virzīsies tālāk. Turklāt mēs nupat esam piedzīvojuši pietiekami visaptverošu un globālu satricinājumu pandēmijas veidolā, kam, atļaušos (varbūt pārāgri) secināt, ne tuvu nepietika jaudas būtiski transformēt cilvēku vēlmi turēties pie uzņemtā tehnoloģiskās attīstības un maņu arvien pieaugošās pastarpināšanas kursa. Vienīgais ne-destruktīvais scenārijs, kas nāk prātā, ir jaunas reliģiskas vai spirituālas mesijas atnākšana, bet par šādu iespēju atļaušos paklusēt.

Turklāt Džonsas minētie 80.-o gadu tehnoloģiskie sapņi, kas pārauguši tīksmīgā samiernieciskumā, manuprāt, sniedzas tālāk par “šeit un tagad” piedzīvoto sensorium. Nāves pārvarēšana ir bijusi cilvēces sapnis vismaz kopš brīža, kad *Sapiens* pirmo reizi skaidri apzinājās savu mirstīgumu. Lielu daļu vēstures tā ir bijusi reliģisks apsolījums, taču relatīvi nesen sākusi kļūt par itin reāli apsvērtu, reāli teoretizētu un brīžiem pat solītu perspektīvu: ja nu mums nav jāgaida līdz aizkapa dzīvei, lai sasniegtu nemirstību? Darvina elegantais konstatējums, ka no pirmatnējiem moluskiem mūs šķir tikai laiciska, nevis nepārvarami kvalitatīva atšķirība, Nīčes Dieva nāves pasludinājums, modernisma atteikšanās no esenciāla pasaules skaidrojuma, materiālisma sacelšanās pret kartēzisku vai citādi duālistisku pasaules modeli bruģēja ceļu cerībai (vai vismaz nojausmai), ka, cilvēciskajam atņemot mūžīgo, mistisko vai spirituālo komponenti, cilvēciskais ne tikai neko nezaudē, bet varbūt pat iegūst – piemēram, iegūst iespēju realizēt nemirstības sapni jau šajā saulē. Ja nav nekā tāda kā “es”, kā patība vai dvēsele, ja cilvēks visā savā sarežģītībā tomēr ir austs no tā paša audekla, kas veido materiālo – un varbūt vienīgo – realitāti, mēs spējam sagrābt iespēju cilvēka eksistenci savaldīt, izskaidrot, kategorizēt un ietekmēt, visbeidzot – spējam apturēt tās līdz šim nenovēršamo un par neatgriezenisku uzskatīto virzību uz nāvi. Tas kā šī savaldīšana un apturēšana izpaustos – kā eksponenciāls medicīnas progress, apziņas augšupielāde datorā vai vispārēja singularitāte – ir tehniskas detaļas. Būtiskākais ir tas, ka modernisms mums ir piedāvājis jaunu, šaipasaulīgu, tīri reāli iedomājamu nāves atcelšanu, kamēr vien pieņemam dažas tā premisas. Tiesa, apzinātā līmenī šos sapņus joprojām kontemplē samērā šaura transhumānistu, posthumānistu, filozofu-materiālistu, tehnoutopistu un viņu sekotāju kopiena. Bet sapnis par progresu, ko mums piedāvā tehnoloģijas, manuprāt, vieno viņus un krietni ievērojamāku daudzumu šo tehnoloģiju patērētājus, kuri krietni mazāk apzinātā līmenī saredz kādu apsolījumu tajos aparatūras un programmatūras pastarpinājumos, kas jau tagad ir neizbēgami transformējuši viņu dzīves.

Es esmu pavadījis diezgan daudz laika, uztraucoties par tehnoutopistu sapņiem, līdz ar uztraukšanās faktu apliecinot virkni apzinātu vai ne pārāk apzinātu privātu pozīciju, kādas ieņemu šajā ik brīdī sevi no jauna atklājošajā mūsdienu tehnoloģiju situācijā. turpina stiepties nākotnē, balstoties premisās par cilvēka dabu (atvainojos par šo atavismu), kuras nav pārbaudītas un Kādā brīdī es nomierinājos,

atzīstoties, ka es neko daudz nevaru ietekmēt un ka tas viss ir lielāks par mani. Bet tehnoloģiju un maņu pastarpinājuma vektors varbūt paliks nepārbaudāmas. Tas vedina secināt, ka mūsdienu cilvēka stāvoklis ir caurcaurēm riska uzņemšanās. Bet varbūt tas skan pārāk melodramatiski. Karolīna Džonsa savā esejā uzsver, ka vēršas pret cilvēka kartēzisko izpratni, kuras ietvaros ķermenis ir racionālā prāta kalps, un aizstāv tēzi, ka ķermeniskota pieredze principā ir veids, kā notiek cilvēka domāšana. Lai arī viņa to pamato caur modernās mākslas prizmu, aizraujoši analizējot ASV sabiedrības “maņu kolonizāciju” 20. gs. vidus modernisma ietvaros, arī viņai, kā jebkuram citam jau ļoti sen, ir grūti pateikt kaut ko, kas jau nebūtu pateikts. Dekarta kritiķis Deivids Hjūms jau 18. gadsimtā ar kaitinošu skaidrību parādīja, kā jebkura percepcija, kurā mēs mēģinām atrast kādu racionālu “sevi”, vienmēr ir percepcija par kaut ko citu – vai tas būtu “aukstums vai karstums, gaisma vai ēna, mīla vai naids, sāpes vai bauda” – mēs nespējam notvert tīru “sevi” bez kādas konkrētas sajūtas pastarpinājuma.

Un tā es esmu atgriezies situācijā, kurā guļu savā neveselīgajā pozā un domāju, vai esmu jebkas cits bez šī savādi izlocītā, maņām apveltītā, tehnoloģiski pastarpinātā vese/a, vai arī tas tiešām ir manas eksistences horizonts un robeža jebkādām tehnoloģijām, kuras pretendē ietekmēt manu dzīvi. Es patiešām nezinu. Pat tajos augstajos brīžos, kad šķietami ieraugu sevi kā kaut ko no tā atšķirīgu, man nākas uzreiz atcerēties par visiem filozofiskajiem un kultūrvēsturiskajiem argumentiem, kas liek šo šķitumu apšaubīt. Bet varbūt svarīgi ir tas, ka tas mani vairs neuztrauc. Nesatrauktība ir labs nosacījums auglīgākai refleksijai par lietu dabu.